

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ**

**Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Калінчук Олена Валеріївна

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ
РОЗЛУЧЕНИХ БАТЬКІВ**
спеціальність *231 Соціальна робота*

РЕФЕРАТ

випусної кваліфікаційної роботи
за освітньо-професійною програмою
«Магістр»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Матрос Ольга Олександрівна*

Умань – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Однією з умов гармонійного людського буття служить сім'я як особлива суспільність людей, заснована на природних і соціокультурних правах і цінностях; ця суспільність постійно порушується, але завжди знаходить в собі сили для задоволення своїх потреб. Найбільш помітним явищем, що характеризує порушення єдності сім'ї, є розлучення. Вони сприяють усвідомленню людиною як недосконалості сім'ї, так і її соціальної значущості; це одночасно і сильний стрес і цінні знання, пов'язані з природою індивіда.

Розлучення в сучасних суспільствах стали масовим явищем. Їх зростання підтверджує теорію відомого філософа М. Хайдегера про втрату сучасною людиною коренів. Сьогодні він нерідко відчужений від себе, природи, близьких людей. При розхитуванні шлюбно-сімейних устоїв культура використовує вироблені нею суспільні та соціологічні закони: «закон прискорення розвитку історії», «закон жертвування своїм буттям заради розширення власного існування» і «закон розвитку від однорідного до різнорідної». Від цього виклику міцні історичні початки, що зв'язують століттями особистість, сім'ю і суспільство в щось ціле, відчувають перевантаження, а об'єднують сили і ресурси слабшають.

З розвитком суспільства ставлення до розлучень стає більш рефлексивним і диференційованим. З одного боку, якщо явище спрямоване проти пережитків минулого в шлюбно-сімейних відносинах, проти принижень і фізичних катувань одного з подружжя, то тут це як засіб морального піднесення подружжя, затвердження рівноправності між статями. З іншого боку, культура не може не реагувати на драматичні наслідки розпаду сім'ї як одного з основних своїх соціальних інститутів; вона завжди засуджує те, що руйнує її фундамент. Цивілізація платить найдорожчу ціну за кризові явища в шлюбно-сімейних відносинах, тим більше, що сама сім'я як система з пам'яттю відтворює даний соціальний досвід в наступних поколіннях. В результаті зростання розлучення в суспільстві поширюються установки на легкість

розірвання шлюбу, що негативно позначається на готовності подружжя до подолання труднощів.

Особливо при розлученні страждають діти, для яких він потенційний фактор десоціалізації, джерело численних психолого-педагогічних, медико-соціальних, соціально-правових, матеріально-побутових та інших проблем. Зростання числа розірваних шлюбів, а значить, і дітей в розлучених сім'ях в Україні накладається на процеси, які супроводжують економічну кризу (соціально-правова незахищеність, бідність, безробіття та ін.), у зв'язку з чим, проблеми, породжувані розлученням, сприймаються гостріше. На жаль, у вітчизняній сімейно-демографічній політиці та соціальній практиці не склалося концепції захисту дітей в ситуації розлучення, не вироблений комплексний і системний підхід до вирішення їх проблем, мало використовуються можливості мінімізації деструктивних наслідків розлучень.

Стійка тенденція збільшення числа розлучених сімей не дозволяє сподіватися на швидке усунення явища і змушує, поряд із заходами щодо скорочення числа розлучень, ставити питання про пошук шляхів оптимізації процесу соціалізації неповнолітніх в рамках самої сім'ї, що розпалися, тобто про профілактику і компенсації негативних наслідків батьківського розриву для дітей. Ці обставини роблять актуальною тему даної роботи.

Стан дослідження проблеми. Розлучення як фактор, що робить сильний вплив на дитину, на процеси виховання і соціалізації, комплекс ознак, що характеризують його стан в даний критичний період, а також фактори, здатні погіршити його самопочуття, аналізували вітчизняні соціологи А. Антонов, М. Мацковська, Л. Савінов, А. Синельник, Е. Черняк та інші.

Морально-психологічний стан подружжя як детермінант соціальної адаптації (дезадаптації) дітей і можливості само- та взаємодопомоги, основними суб'єктами якої повинні бути розведені батьки, вивчали М. Аромштам, Д. Видра, Г. Заїкіна, В. Сисенкота інші. Н. Арістова, А. Демидов, Б. Дуковіч, В. Парфенов, А. Соколов та інші піднімають питання про ефективність соціалізації дітей в неповній сім'ї.

Роль соціальної роботи та основних її технологій серед інструментів мінімізації негативних наслідків розлучення для дітей частково розглянута в роботах В. Бойко, В. Бочарової, Т. Гурко, Г. Іващенко, О. Копитенко, М. Плоткіна, Е. Холостова та ін.

Значний внесок у вивчення проблем даної категорії сімей внесли зарубіжні дослідники К. Ароні, Ф. Дольто, Ш. Левіс, М. Раттер, Ф. Раїса, Г. Фігдор та ін., які міркують про значення розлучень в суспільстві і в житті окремих, в тому числі юних членів сім'ї; роблять спроби класифікації складних проблем, що постають перед людьми на різних стадіях розлучення; визначають умови і способи адаптації членів сім'ї до розлучення; концентрують увагу на питаннях консультування розведення і батьків з проблем соціалізації дітей і відносин з ними.

Однак і закордонним, і вітчизняним дослідженням з цього питання властиві деякі загальні недоліки: аналіз процесів в статистиці, а не в динаміці; фіксація стану справ в якийсь один момент часу після розлучення. Лише в останні роки здійснено дослідження, що прослідкували динаміку стану дітей в процесі розпаду сім'ї. Фахівці явно віддавали перевагу вивченню негативних наслідків розлучення для соціалізації неповнолітніх. Крім того, у багатьох дослідженнях, проведених в Україні, об'єктом аналізу виступала неповна сім'я в цілому. Тим часом проблеми дітей, що народилися і вирости тільки з матерями, які пережили розлучення батьків або смерть одного з них, специфічні. Нарешті, мало вивчені технології, проблеми організації та перспективи соціальної роботи з «дітьми розлучення».

Актуальність теми визначається тим, що розлучення в різні періоди людської історії мали різні характеристики. Сприйняття його громадською думкою на кожному етапі відрізнялося: мало місце і негативне, і лояльне ставлення. Характер реакції визначали соціокультурні, релігійні, національні установки конкретної групи, класу, спільності. Саме реакція соціального оточення головним чином детермінована масштаби явища: на одних етапах він був масовим, на інших мали місце поодинокі випадки. Ініціатором розлучення могли виступати різні боки, в тому числі і соціальне оточення сім'ї.

Тому необхідність наукової розробки обраної проблеми, її глибокого й послідовного розв'язання на рівні соціальної теорії та практики зумовили вибір теми магістерської роботи: **«Особливості соціалізації дітей у сім'ях розлучених батьків».**

Мета дослідження – проаналізувати основні аспекти соціалізації дітей у сім'ях розлучених батьків та вивчити особливості вдосконалення соціальної роботи з даною категорією дітей.

Об'єкт дослідження – діти розлучених сімей.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні підходи до процесу соціалізації дітей у сім'ях розлучених батьків.

Гіпотеза дослідження. У сучасній українській сімейно-демографічній політиці та соціальній практиці потрібно формувати та впроваджувати нові ідеології, які могли б відповідати синтезу індивіда, сім'ї та суспільству, стосовно пом'якшення деструктивних наслідків розлучення батьків для дітей. Соціальна робота з оптимізації процесу соціалізації дітей в ситуації розлучення буде ефективною, якщо:

- вдасться підвести індивіда до усвідомлення відповідальності за сімейні проблеми і їх наслідки;

- зміст і форми роботи будуть на ранньому етапі попереджати негативні явища в розвитку сім'ї як малої групи і соціального інституту, в моральному, духовному і фізичному становленні особистості дитини;

- дії будуть спрямовані не тільки на саму конфліктну ситуацію, а й на оздоровлення соціального мікросередовища дитини, сім'ї, соціуму в цілому;

- сформується державно-суспільна система допомоги, сприяючи розвитку розлучених сімей з дітьми, реалізації їх потенціалу;

- в роботу будуть включені всі соціальні інститути на державному, регіональному, місцевому рівнях при активній позиції членів самої сім'ї.

Відповідно до мети та гіпотези визначені наступні **завдання дослідження:**

1. Визначити сучасні тенденції в соціальному аналізі розлучення.
2. Розкрити особливості соціалізації дітей в сім'ях розлучених батьків.

3. Охарактеризувати профілактику та компенсацію як основні технології оптимізації процесу соціалізації дітей в розлучених сім'ях.

4. Визначити проблеми організації соціальної роботи з дітьми у сім'ях розлучених батьків в Україні.

5. Провести дослідно-експериментальну роботу з вивчення особливостей вдосконалення соціальної роботи з дітьми в сім'ях розлучених батьків.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили об'єктивність і достовірність дослідження, зокрема:

- теоретичні: аналіз філософської, соціологічної, юридичної, психолого-педагогічної вітчизняної та зарубіжної соціально-педагогічної літератури з теми дослідження для з'ясування стану розробленості проблеми;

- синтез, систематизація, порівняння, узагальнення науково-теоретичного матеріалу для вивчення сутності проблеми та головних аспектів особливостей соціалізації дітей у сім'ях розлучених батьків.;

- логіко-семантичний, методи сходження від абстрактного до конкретного і від конкретного до абстрактного, що дали змогу сформулювати базові поняття, розширити і доповнити понятійно-категорійний апарат дослідження.

Експериментальна база дослідження. Експериментальною базою для проведення дослідження було обрано Уманський районний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Практичне значення. Практична значущість результатів дослідження полягає у тому, що фактичний матеріал, основні положення і висновки дослідження можуть бути використані в розробці спецкурсів із соціальної роботи для здобувачів закладів вищої освіти, які готують фахівців соціальної роботи, зокрема, таких курсів, як: «Правові основи соціальної роботи в Україні», «Соціальна робота з різними соціальними групами», «Система соціального захисту в Україні», «Правові засади соціальної роботи в Україні»; при написанні наукових праць та навчальних посібників з соціальної роботи; а

також у практичній діяльності працівників центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із сімей розлучених батьків.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлювалися у виступах на конференціях і семінарах різного рівня, а саме: *всеукраїнських* – «Актуальні питання професійного розвитку та становлення майбутнього фахівця в сучасних умовах» (29 жовтня 2019, м. Умань); «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (23 квітня 2020, м. Умань); «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (15 жовтня 2020, м. Умань); «Дистанційне навчання у закладі вищої освіти в умовах пандемії: виклики сучасності» (30 березня 2021, м. Умань); *регіональних* – «Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід Черкащини» (26 вересня 2019, м. Умань); «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (3 березня 2021, м. Умань); опубліковані у збірнику наукових праць студентів факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 одноосібних публікації автора, з них 2 тези доповідей.

Структура роботи. Магістерська робота, складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 1 додатку на 3 сторінках. Загальний обсяг роботи – 86 сторінок. Основний текст – 77 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми роботи, представлено мету і завдання, визначено об'єкт та предмет, сформульовано методологію дослідження, показано теоретичну і практичну значущість отриманих результатів, апробацію результатів.

У першому розділі «**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ В СІМ'ЯХ РОЗЛУЧЕНИХ БАТЬКІВ**» було визначено, що розлучення є об'єктом пильної уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Його вивчення пройшло тривалу еволюцію, і в даний час наука має у своєму розпорядженні багатим теоретичним і емпіричним матеріалом з даного питання. У роботах теоретиків представлена історія розлучень; дано аналіз сучасної демографічної ситуації в сфері стійкості шлюбно-сімейних відносин; виявлені дошлюбні, сімейні і соціальні чинники, що визначають стабільність сім'ї; проаналізовані мотиви і наслідки розлучень; вивчений комплекс ознак, що характеризують стан членів сім'ї в період розлучення і фактори, що збільшують його негативний вплив; виявлені деякі можливості попередження і компенсації його негативних наслідків для всіх членів сім'ї, в тому числі для дитини.

Так, на основі системного аналізу соціальної, психологічної, педагогічної, юридичної, медичної літератури дозволило виділити два великі блоки негативних наслідків розлучення батьків для соціалізації дітей: короточасні і довгострокові. Перший пов'язаний з особливостями їх реакції на конфлікт між батьками, максимально загострюється перед розлученням, саму шлюбнорозлучну процедуру і після розлучну адаптацію до нових умов життя. Довгострокова дія розлучення детермінує в основному накопичення протягом багатьох років ефекту відсутності чоловічого начала в процесі виховання і соціалізації.

Особливу увагу вітчизняні вчені приділяють аналізу механізмів формування деструктивних наслідків розлучення батьків для дітей і, зокрема, факторів, здатним погіршити його негативний вплив.

Встановлено, що ефективність заходів щодо вирішення будь-якої проблеми перш за все залежить від об'єктивності та точності її оцінки як на момент виникнення, так і в процесі збору та аналізу даних про неї. Іншими словами, багато що визначає правильний соціальний діагноз. Прийняті на основі соціальної діагностики рішення і рекомендації реалізуються через різні процедури і технології соціальної роботи. Однією з таких технологій є соціальна профілактика, під якою розуміються «науково обґрунтовані і одночасно вживаються дії, спрямовані на запобігання можливих фізичних, психологічних або соціокультурних колізій у окремих індивідів і груп ризику; збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я людей; сприяння в досягненні поставлених цілей і розкритті їх внутрішніх потенціалів».

У другому розділі **«РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В МІНІМІЗАЦІЇ НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ РОЗЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДЛЯ ДІТЕЙ»** нами було виявлено такі проблеми організації соціальної роботи з дітьми в сім'ях розлучених батьків, як: Сім'я розлучених батьків, будучи одним з видів неповних сімей, характеризується наявністю як загальних з ними проблем (порушення середовища адаптації, низький рівень соціальної активності членів, порушення статево рольової ідентифікації, матеріально-побутові проблеми, необхідність поєднання батьківських і професійних ролей та ін.), так і специфічними труднощами. Особливості їх соціального статусу виражаються в різкій реорганізації соціальних і родинних зв'язків через розрив подружжя; психосоматичних порушеннях здоров'я дітей і батьків; не завжди адекватної реакції з боку оточуючих; асоціальної поведінці дітей як реакції на батьківський розлучення і свій «особливий» соціальний статус; в формуванні у неповнолітніх негативних зразків майбутнього сімейного поведінки; в необхідності поділу майна; в можливості зміни прізвища колишнього подружжя і їхніх дітей; в підірване довіру колишнього подружжя один до одного і дитини до батьків; в збереженні можливості передачі неповнолітнього «пішов» з батьків і т.д.

Встановлено, що головна роль в організації соціального захисту дітей в ситуації розлучення повинна належати державі. Однак, зусиллями фахівців лише державних органів і служб потрібного ефекту в сучасних умовах домогтися складно. По-перше, в даний час має місце надмірний обсяг навантаження на одного фахівця центру соціальних служб, в зв'язку з чим говорити про якість та ефективності послуг, що надаються, про індивідуальний підхід до кожної дитини в розведеною сім'ї можна досить умовно; залучення же волонтерів до роботи з ними могло б сприяти вирішенню даної проблеми. По-друге, сьогодні існує маса ідей, пропозицій, проектів по організації і проведенню профілактичної та реабілітаційної роботи з ними, однак, численні фактори, вже розглянуті нами, обмежують можливості для впровадження інновацій. Волонтери ж могли б реалізувати на практиці окремі цілі, завдання, напрямки роботи, заявлені в даних проектах. По-третє, в останні роки посилюється відмінність родин розлучених батьків по адаптації до мінливих соціально-економічної ситуації, за рівнем і якістю життя, в зв'язку з чим багато послуг, що пропонуються їм, реально доступні не всім, і безоплатна допомога того чи іншого роду зі боку добровольців, безсумнівно, була б затребуваною.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких **висновків**:

1. На основі аналізу джерел визначено сучасні тенденції в соціальному аналізі розлучення. З'ясовано, що розлучення, на думку багатьох вчених, як будь-який соціальний інститут включає в себе якусь сферу діяльності; групу осіб, які мають ті чи інші права та обов'язки, що виконують певні функції; організаційні норми і принципи відносин між її членами; кошти, необхідні для вирішення поставлених завдань; мета, тобто коло загальносімейних і загально соціальних потреб, на які спрямована його діяльність.

Встановлено, що аналіз розлучення в сучасному соціальному середовищі класифікується: 1) в залежності від категоричності заборони (допустимості) в законодавстві (юридична розірвання шлюбу неможливо; припинення шлюбу декларативно допускається, але на практиці обставлено безліччю формальних перешкод, які роблять його майже неможливим; розлучення допускається при наявності певних, закріплених в законі причин або умов; розірвання шлюбу можливе при спільній згоді подружжя; закони, які регламентують процес розірвання шлюбу, відсутні); 2) за ступенем офіційності при вирішенні питання про розірвання шлюбу (розірваним визнається лише шлюб, припинений виключно в судовому порядку; шлюб може бути розірваний в органах РАЦС; шлюб вважається розірваним після виконання спеціальних процедур).

Визначено, що соціальний аналіз явища здійснюється в двох площинах: а) стосовно суспільства, де розлучення виступає як соціальний інститут і соціокультурне явище; б) для характеристики розлучення в сім'ї як малої соціальної групи, де воно розглядається як подія, як механізм виходу із затяжної шлюбно-сімейного кризи, як переверот в системі ролей і позицій людини, як зміна шлюбного статусу, як загибель або реорганізація сім'ї і т. д. Залежно від того, який з підходів використовують вчені, даються різні відповіді на питання про специфіку розлучення в конкретній ситуації і його вплив на членів сімей.

2. Проаналізувавши джерела, розкрито особливості соціалізації дітей в сім'ях розлучених батьків, зокрема, системний аналіз соціальної, психологічної, педагогічної, юридичної, медичної літератури дозволяє виділити два великі блоки негативних наслідків розлучення батьків для соціалізації дітей – це короточасні і довгострокові. Перший пов'язаний з особливостями їх реакції на конфлікт між батьками, максимально загострюється перед розлученням, саму шлюбнорозлучну процедуру і після розлучення адаптацію до нових умов життя. Довгострокова дія розлучення детермінує в основному накопичення протягом багатьох років ефекту відсутності чоловічого начала в процесі виховання і соціалізації.

З'ясовано, що сім'я розлучених батьків, будучи одним з видів неповних сімей, характеризується наявністю як загальних з ними проблем (порушення соціальної адаптації, низький рівень соціальної активності членів, порушення ідентифікації, матеріально-побутові труднощі, необхідність поєднання батьківських та професійних ролей та ін.), так і специфічними труднощами. Особливістю соціального статусу сімей розлучених батьків виражаються в різкій реорганізації соціальних і родинних зв'язків через розрив подружжя; психосоматичних порушеннях здоров'я дітей і батьків; не завжди адекватне ставлення з боку оточуючих; асоціальній поведінці дітей як реакції на батьківський розлучення і свій «особливий» соціальний статус; у формуванні у них негативних зразків майбутньої сімейної поведінки; в необхідності поділу майна; у підірвані довіри колишнього подружжя один до одного і дитини до батьків.

3. Охарактеризовано профілактику та компенсацію як основні технології оптимізації процесу соціалізації дітей в розлучених сім'ях, яким необхідна своєчасна і комплексна підтримка з боку різних соціальних інститутів і служб. З'ясовано, що нейтралізація негативного впливу розлучення – мета соціальної роботи з дітьми із розлучених сімей. Для її досягнення потрібно комплексні трансформаційні зміни таких соціальних технологій як діагностика, профілактика, адаптація, реабілітація, терапія, корекція, консультування, посередництво, при наявності відповідного науково-дослідного, нормативно-

правового, фінансового, кадрового, інформаційного, програмного забезпечення, а також чітких стандартів оцінки її ефективності вона дозволяє в значній мірі мінімізувати негативний вплив розлучення на юних членів сім'ї. Профілактичні та компенсаційні технології основні в роботі з «дітьми розлучення». Зокрема, соціальну діагностику можна визначити як комплексний процес дослідження з метою виявлення, розпізнавання і вивчення причинно-наслідкових зв'язків і відносин, що характеризують його стан і тенденції подальшого розвитку.

Визначено, що процес соціального посередництва у вирішенні шлюбно-сімейних конфліктів може бути різноманітним, але до основних його форм відноситься: а) посередництво у вирішенні психологічних, педагогічних, медико-соціальних проблем сім'ї та окремих її членів; б) посередництво у вирішенні соціально-правових, житлово-побутових складнощів; в) посередництво в пошуку соціальних служб і установ, здатних надати клієнту необхідну допомогу і підтримку. Встановлено, що у ситуації розлучення в сім'ях з дітьми проводяться соціально-психологічне консультування з метою усунення взаємного нерозуміння, непродуктивних видів шлюбно-сімейного взаємодії, конфліктності у взаєминах; соціально-правове консультування, що дозволяє сім'ї усвідомити і навчитися відстоювати свої права у взаєминах із соціальним середовищем; педагогічне консультування, яке сприяє подоланню труднощів у процесі соціалізації і виховання дитини; медико-соціальне консультування, спрямоване на підвищення рівня інформованості членів сім'ї про негативний вплив розлучення на здоров'я як дорослих, так і дітей, про методи його попередження і терапії.

4. На основі здійсненого аналізу визначено проблеми організації соціальної роботи з дітьми у сім'ях розлучених батьків. З'ясовано, що у сучасному світі можна виділити 2 моделі соціальної допомоги дітям, у розлучених сім'ях: 1) американську, орієнтовану на підтримку бідності при незначному участю держави у вирішенні соціальних проблем; європейську, що передбачає значну роль держави в наданні допомоги. В рамках європейської моделі мають місце 4 стратегії допомоги: 1) допомога малозабезпеченим; 2) підтримка всіх сімей з дітьми, в тому числі сімей розлучених; 3) допомога

одиноким матері; 4) сприяння поєднанню розведеним подружжям батьківських і професійних ролей.

В Україні подібна робота будується на основі ряду нормативно-правових актів, які визначають правовий статус дітей, що упорядковують права і обов'язки розлучених (розлучається) батьків по відношенню до них, що встановлюють порядок вирішення спірних питань і проблем надання нужденним необхідної допомоги. Але традиційні технології, форми і методи соціальної роботи з дітьми в розведених сім'ях не приносять бажаного ефекту. Серед проблем в області організації подібної діяльності нами виділені: відсутність чітких уявлень про характер, обсяг і тривалості підтримки, яку держава і суспільство повинні їм надати; недосконалість процесу управління соціальною роботою з «дітьми розлучення», відомча роз'єднаність служб і установ; недолік матеріальних, інформаційних, кадрових ресурсів; відсутність або недосконалість програм соціальної, соціально-педагогічної, медико-соціальної, соціально-правової допомоги, на яких має базуватися система допомоги даній категорії; складності з виявленням сімей, з встановленням первинних контактів; часті несвоєчасність і без адресність допомоги, недовіру членів розлучених сімей до фахівців різних областей соціальної сфери, орієнтованість батьків і дітей на само - і взаємодопомога; недостатнє використання превентивних і реабілітаційних можливостей соціальних служб, відсутність власне ранньої профілактики. Також мають місце відсутність чітких уявлень в середовищі фахівців про особливості соціального статусу сімей розлучених з дітьми; істотні відмінності в позиціях професіоналів-практиків і розлучених батьків як клієнтів соціальних служб в поглядах на організацію соціальної роботи, вибір ефективних засобів і способів її оптимізації; якісне одноманітність і низький рівень надаваних соціальних послуг; надмірна завантаженість фахівців; значне перевищення числа потребують соціальні послуги над можливостями існуючих установ соціального обслуговування та ін.

5. Проведено дослідно-експериментальну роботу з вивчення особливостей вдосконалення соціальної роботи з дітьми в сім'ях розлучених

батьків на прикладі діяльності Уманського районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили гіпотезу дослідження – соціальна робота щодо вдосконалення процесу соціалізації дітей в ситуації розлучення буде ефективною, якщо:

- вдасться підвести індивіда до усвідомлення відповідальності за сімейні проблеми і їх наслідки;

- зміст і форми роботи будуть на ранньому етапі попереджати негативні явища в розвитку сім'ї як малої групи і соціального інституту, в моральному, духовному і фізичному становленні особистості дитини;

- дії будуть спрямовані не тільки на саму конфліктну ситуацію, а й на оздоровлення соціального мікросередовища дитини, сім'ї, соціуму в цілому;

- сформується державно-суспільна система допомоги, сприяючи розвитку розлучених сімей з дітьми, реалізації їх потенціалу;

- в роботу будуть включені всі соціальні інститути на державному, регіональному, місцевому рівнях при активній позиції членів самої сім'ї.